

İQTİSADİYYAT

SADIQ QƏHRƏMAN oğlu ƏFƏNDİYEV
Qərbi Kaspi Universitetinin “Elm şöbəsinin” müdiri
E-mail: sadiq.efendiyev@wcu.edu.az

EMAL SƏNAYESİ SAHƏLƏRİNİN DAYANIQLI İNKİŞAFI VƏ ONA TƏSİR EDƏN AMİLLƏR

Xülasə: Məqalədə müəllif emal sənayesi sahələrinin mövcud vəziyyətinin təhlilini aparmış və onun dayanıqlı inkişafına təsir edən amilləri qeyd etmişdir. Müəllif onu da qeyd etmişdir ki, ölkənin milli iqtisadiyyatının ən mühüm aparıcı sahəsi, onun iqtisadi inkişafında, iqtisadi təhlükəsizliyin həyata keçirilməsində, o cümlədən onun strateji məqsədlərinin təmin olunmasında xüsusi əhəmiyyətə malik olan və sənayenin əsas sahələrindən birini təşkil edən emal sənayesinin təkmilləşdirilməsi gələcək inkişaf baxımından çox vacib məsələlərdən biridir. Bütün bunlar müasir dövrdə, emal sənayesi müəssisələrində, innovasiya prosesinin və onun təkmilləşdirilməsinin təşkili və tənzimlənməsinə mane olan amillərin idarə edilməsini, o cümlədən onların dövlətin davamlı və dayanıqlı iqtisadi inkişaf strategiyasına uyğun olaraq yenidən idarə edilməsini zəruri edir.

Açar sözlər: emal sənayesi, iqtisadi inkişaf, milli iqtisadiyyat, investisiya ehtiyatları, sənaye siyasəti, inkişaf strategiyası.

UOT: 33

JEL: L 89

DOI: doi.org/10.54414/uyfu8456

Giriş

Azərbaycanın sənaye müəssisələrində iqtisadi inkişafın formalaşması ölkə iqtisadiyyatının dayanıqlı və davamlı inkişafını təmin edərək sənaye müəssisələrinin iqtisadi səmərəliliyinin və onun rəqabətqabiliyyətinin artırılmasına imkan vermişdir.

Ölkədə iqtisadiyyatın dayanıqlı və davamlı inkişafının təmin edilməsi, əhalinin sosial iqtisadi rifahının yüksəldilməsi, dayanıqlı iqtisadi inkişafın keyfiyyətə yeni modelinin formalaşdırılması, ölkə iqtisadiyyatının rəqabətqabiliyyətliliyinin artırılması, dünya iqtisadiyyatına səmərəli inteqrasiya edilməsi və həmçinin ölkənin uzunmüddətli davamlı inkişaf strategiyasına uyğun olaraq qeyri-neft sektorunun daha da inkişaf etdirilməsi və onun ixrac imkanlarının genişləndirilməsi hazırkı mərhələdə dövlətin qarşıya qoyulmuş əsas vəzifələrindəndir və qeyri-neft sektorunun dayanıqlı inkişaf etdirilməsi dövlətin iqtisadi siyasətinin əsas prioritetini təşkil edir [1, s. 113-119].

Ölkə iqtisadiyyatının dayanıqlı və davamlı inkişafını təmin edən ən vacib amil – sənaye müəssisələrinin iqtisadi səmərəliliyinin və onun rəqabətqabiliyyətinin daha da artırılmasıdır. Azərbaycan Respublikasının iqtisadiyyatının ən vacib sahəsi olan sənaye, ölkənin və onun regionlarının iqtisadi potensialının səviyyəsini müəyyən edir. Sənayenin sahə strukturunun əsas təkmilləşdirmə istiqaməti isə – emal sənayesinin payının artırılmasıdır. Emal sənayesinin əksər sahələrinin aşağı gəlirliliyi struktur-texnoloji modernləşdirmənin aparılmasına maneələr yaradır ki, bu maneələrin də aradan qaldırılması aktiv dövlət siyasəti aparılmadan mümkün deyildir [4, s. 336-337].

Əsas mətn

Ölkənin milli iqtisadiyyatının ən mühüm aparıcı sahəsi, onun iqtisadi inkişafında, iqtisadi təhlükəsizliyin həyata keçirilməsində, o cümlədən onun strateji məqsədlərinin təmin olunmasında xüsusi əhəmiyyətə malik olan və sənayenin əsas

sahələrindən birini təşkil edən emal sənayesinin təkmilləşdirilməsi gələcək inkışaf baxımından çox vacib məsələlərdən biridir. Bütün bunlar müasir dövrdə, emal sənayesi müəssisələrində, innovasiya prosesinin və onun təkmilləşdirilməsinin təşkili və tənzimlənməsinə mane olan amillərin idarə edilməsini, o cümlədən onların dövlətin davamlı və dayanıqlı iqtisadi inkışaf strategiyasına uyğun olaraq yenidən idarə edilməsini zəruri edir.

Bazar iqtisadiyyatı şəraitində emal sənayesi müəssisələrinin dayanıqlı iqtisadi inkışafda rolu və onun təkmilləşdirilməsi probleminin həlli üçün həm xarici, həm də respublikanın iqtisadçı alimləri və digər elmi tədqiqatçılar elmi araşdırmalar aparmış və elmi əsərlər yazmışdılar. Yəni, iqtisadiyyatın bir çox sahələrinin, xüsusilə sənaye müəssisələrinin ölkənin dayanıqlı iqtisadi inkışafına təsiri problemi iqtisadi nəzəriyyə klassikləri də daxil olmaqla, iqtisadiyyat sahəsi üzrə bir çox alimlərin hər zaman diqqətində olmuş və hal-hazırda da bu problemin tədqiqinə aid çoxlu sayda elmi-tədqiqat işləri aparılmışdır.

Sahədə aparılan tədqiqat işlərinin əhəmiyyətini azaltmayaraq qeyd etmək olar ki, respublikamızın emal sənayesi müəssisələrinin qloballaşan müasir dünyada dayanıqlı iqtisadi inkışaf strategiyasının formalaşması mexanizmlərinin kompleks şəkildə tədqiq olunması kifayət qədər öyrənilməmişdir. Digər tərəfdən isə 2011-2019-cu illər üzrə aparılan araşdırmalar zamanı məlum olur ki, respublikanın emal sənayesi müəssisələrinin əsas sənaye-istehsal fondlarının mövcud vəziyyəti, onların yeniləşməsi, sıradan çıxması və aşınma səviyyəsi, fondla silahlanma və fond verimi göstəriciləri, bu sənaye müəssisələrinin texniki-texnoloji səviyyəsi rəqabətə davamlı və beynəlxalq standartlara cavab verən emal sənayesi məhsullarının istehsalına və ixracına bütövlükdə imkan yaratmır.

Emal sənayesi müəssisələrinin zəif inkışaf etməsi, onun daxili və xarici bazarları kifayət qədər təmin edə bilməməsi mövcud idarəetmə sisteminin bazar münasibətlərinə cavab verə bilməməsini, idarəetmənin səmərəli forma və metodlarının lazımınca tətbiq edilməməsini göstərir [2, s. 157-162].

Azərbaycanın emal sənayesinin dayanıqlı inkışaf etdirilməsinin əsas məqsədi ölkədə dünya standartlarına cavab verən rəqabətə davamlı və ixrac yönümlü, elmtutumlu və yüksək texnologiyalı emal sənayesi məhsullarının istehsalına

naıl olmaqla ölkənin neft amilindən asılılığını aradan qaldırmaqdır. Bunun isə həyata keçirilməsi qeyd olunduğu kimi emal sənayesi sahələrində innovasiya mənbələrinin və investisiya ehtiyatlarının təyin edilməsi və onların artırılması, ölkənin təbii sərvətlərinin və əmək ehtiyatlarının səfərbər edilməsi və dövlət tərəfindən tənzimlənmə sistemlərinin təkmilləşdirilməsi əsasında mümkün ola bilər.

Emal sənayesinin dayanıqlı iqtisadi inkışaf etdirilməsinin əsas məqsədlərindən biri də sənayenin rəqabətqabiliyyətinin artırılmasına yönəldilmiş bir sıra tədbirlərin həyata keçirilməsini təmin etməkdir. Bu tədbirlərin həyata keçirilməsi məqsədilə sahəvi araşdırmalar aparmaqla müxtəlif sektorların xüsusiyyətlərinə uyğun əlavə tədbirlərlə dəstəklənməlidir. Emal sənayesinin dayanıqlı iqtisadi inkışafının yüksəldilməsi məqsədi ilə enerji qiymətlərinin tənzimlənməsində aktivlik artırılaraq gömrük rejimi, əlverişli vergi və çəvik məzənnə siyasəti ilə müşayiət edilməlidir.

Bu gün emal sənayesi müəssisələrinin mövcud vəziyyəti onu deməyə əsas verir ki, qloballaşan müasir dünyada sahə hələ də rəqabətə davamlı sənaye məhsulları istehsal etməyə tam hazır deyildir. Bu isə onu göstərir ki, emal sənayesi müəssisələrinin dayanıqlı iqtisadi inkışafının formalaşması mexanizmləri yenidən elə işlənilməlidir ki, həmin halda ölkədə yeni rəqabət mühiti yaradılarkən müəssisələrin rəqabət qabiliyyətliliyinin azalması ilə nəticələnməsin [3, s.92-99].

Digər tərəfdən, əsas maliyyə aktivlərinin iqtisadiyyatın xammal sektorunda cəmlənməsi və emal sahələrinin kifayət qədər maliyyələşməməsi, köhnəlmiş texnologiyalar, elmtutumlu sənaye sahələrində istifadə edilən fiziki və mənəvi cəhətdən aşınmış əsas fondlar progressiv struktur dəyişikliklərinin qarşısında ciddi problem olaraq durur və bu respublikada iqtisadi artım və dayanıqlı iqtisadi inkışafın imkanlarını məhdudlaşdırır. Hasilat və emal sahələri arasında sahəvi proporsiyaların birincinin xeyrinə dəyişməsi ölkədə sənaye strukturunun pisləşməsinə gətirib çıxartmışdır. Buna səbəb isə struktur məsələlərinə kifayət qədər diqqətin yetirilməməsi olmuşdur.

Aparılmış araşdırmalardan müəyyən olunmuşdur ki, inkışaf etmiş dünya ölkələrində universitet ilə sənaye arasında əlaqələrin inkışafına maneələrdən biri sənaye müəssisələrinin tədqiqat və işləmə

sahəsində mümkün tərəf müqabilinin tapılmasında çətinliklərlə qarşılaşmalarıdır. Bu problemlərin həll edilməsi üçün bir sıra inkişaf etmiş ölkələrdə dövlət tərəfindən universitetlərin şəbəkəsi yaradılmış və dövlət tərəfindən idarə olunur. Universitetlərin şəbəkəsi dedikdə ölkədə mövcud olan hər bir universitetin bütün sənaye-universitet əlaqələrini əhatə edə bilən sahələr üzrə koordinasiyası məqsədilə müvafiq onlayn platformanın yaradılması nəzərdə tutulmuşdur [5, s.324-325].

Məhz belə bir onlayn platformanın həyata keçməsi üçün ölkədə mövcud olan bütün universitetlər arasında universitet-sənaye əməkdaşlıqları sahəsində razılıq əldə edilməli, ölkədə olan hər bir universitetin sənaye ilə əlaqələrini koordinasiya edən portalın yaradılması (portal informasiya xarakterli olmalı, buradan hər bir universitetə giriş imkanları nəzərdə tutulmalı, hər bir universitetin sənaye ilə əməkdaşlıqlarını əhatə edən informasiyalar yer almalı), hər bir universitetdə universitet-sənaye əməkdaşlıqlarının inkişafı ilə əlaqədar fəaliyyət göstərən şöbələrle sıx əməkdaşlıq edilərək makro səviyyədə ikitərəfli əlaqələrin genişləndirilməsi məqsədilə müvafiq birgə siyasət yürüdülməli və bir sıra vəzifələr müəyyənləşdirilməlidir.

Universitet tərəfindən həyata keçirilməsi labüd olan tədbirlərdən biri kimi universitetlərin əsas missiyaları tədris və elm olduğundan universitet daxilində sənaye ilə əlaqələr şöbəsinin yaradılmasıdır. Bunun da əsas məqsədi universitetin missiyalarına uyğun müvafiq sənaye müəssisələri və dövlət orqanları ilə qarşılıqlı əlaqələrin yaradılmasıdır. Bu şöbənin əsas fəaliyyətinin birincisi müvafiq sayt və yaxud da universitetin internet saytı çərçivəsində bütün funksiyaları əhatə edən linkin yaradılmasıdır. Bunun vasitəsilə də hamının istənilən informasiyasını tez bir zamanda və sürətlə əldə etmə imkanını yaratmaq olar.

Azərbaycan Respublikasının iqtisadiyyatının aparıcı sahələrindən biri olan emal sənayesi sahələri öz növbəsində ölkəmizin təsərrüfat sahələrinin də əsas aparıcı bölmələrindən biridir. Emal sənaye sahələri çoxlu miqdarda müxtəlif çeşidli məhsullar istehsal etməkdədir. Emal sənayesinin dayanıqlı inkişafı ictimai əmək məhsuldarlığının yüksəldilməsinə, kənd təsərrüfatı istehsalının yenidən qurulmasına, məhsuldar qüvvələrin daha da səmərəli yerləşdirilməsinə, təbii sərvətlərdən səmərəli istifadə edilməsinə, ölkənin

müdafiə qüdrətinin möhkəmləndirilməsinə və sair bir çox tədbirlərin görülməsinə səbəb olur [5, s.324-325].

Müasir mərhələdə emal sənayesinin dayanıqlı inkişafının sürətləndirilməsi onun rəqabətqabiliyyətinin yüksəldilməsindən asılıdır. Ona görə də emal sənayesinin rəqabətqabiliyyətinin yüksəldilməsi dövlətin iqtisadi strategiyasının, o cümlədən sənaye siyasətinin mərkəzi xəttini təşkil etməlidir. Dövlət ölkədə iqtisadi artımı sürətləndirmək və istehsalın yüksək artım tempinə nail olmaq üçün məqsədyönlü şəkildə stimullaşdırıcı tədbirlərdən istifadə edir. Sənaye siyasəti də məhz belə tədbirlərdən biridir. Sənaye siyasəti dedikdə dövlətin iqtisadiyyatı tənzimləmə üsulu olub, məqsədi ölkədə iqtisadi artımı və əhalinin rifah səviyyəsinin yüksəldilməsini təmin etməyə yönəlik kompleks tədbirlər başa düşülür [5, s. 324-325].

Bundan başqa ölkədə aparılan sənayeləşmə siyasəti qeyri-neft sənayesinin, xüsusilə, onun dinamik inkişafını təmin etmişdir. Belə ki, sənaye sahəsində istehsal olunan məhsulun 69,9 faizi və ya 32857,5 milyon manatı mədənçixarma sənayesi sahəsində, 21,5 faizi və ya 11793,8 milyon manatı emal sənayesi sahəsində, 4,3 faizi və ya 2011,6 milyon manatı elektrik enerjisi, qaz və buxar istehsalı, bölüşdürülməsi və təchizatı sahəsində, 0,7 faizi və ya 336,3 milyon manat su təchizatı, tullantıların təmizlənməsi və emalı sahəsində istehsal edilmişdir.

Qeyd olunduğu kimi, sənayenin mühüm aparıcı sahəsi olan emal sənayesinin inkişaf səviyyəsi istənilən ölkənin stabil və davamlı iqtisadi inkişafının təmin edilməsinin mühüm amillərindən biridir. Çünki emal sənayesi iqtisadiyyatın mürəkkəb sahəsi kimi, cəmiyyətin müxtəlif təbəqələrinin inkişafını tələb edir və bu inkişaf səviyyəsindən asılı olaraq da onun rəqabət qabiliyyəti formalaşır. Son dövrlərdə ölkədə aparılan genişmiqyaslı köklü islahatlar nəticəsində iqtisadiyyatın bütün sahələrində olduğu kimi, emal sənayesinin də dirçəlişinə səbəb olmuşdur.

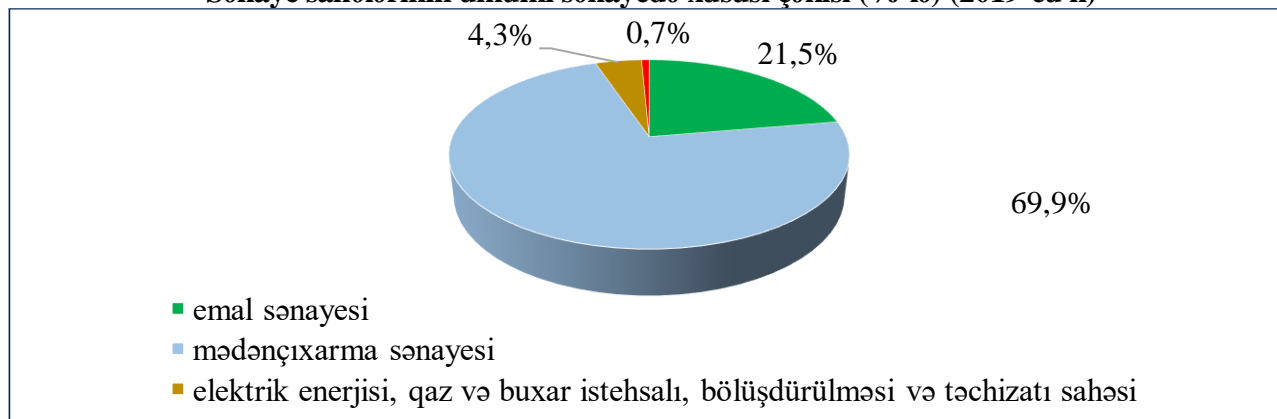
İqtisadi təhlillər apararaq görürük ki, ölkədə 2003-cü ildə ÜDM istehsalı 7,1 milyard manat, 2004-cü ildə 8,5 milyard manat təşkil etmişdisə, 2008-i ildə bu göstərici 40,1 milyard manat, 2009-cu ildə 34,6 milyard manat, 2010-cu ildə 42,5 milyard manat, 2019-cu ildə isə 81,9 milyard manat olmuşdur. Bununla yanaşı, respublikamız son bir neçə ildə iqtisadi artım tempinə görə

dünyada liderlər sırasında olmuşdur. Bu müddət ərzində dünya iqtisadiyyatında artım ümumilikdə 25,4%, o cümlədən ABŞ-da 13,3%, Avropa Birliyi ölkələrində 13,7%, MDB-də 45,4%, Çində

66,5% olduğu halda, ölkəmizin iqtisadiyyatında bu dinamika 2,6 dəfə artımla müşahidə olunmuşdur [3, s. 92-99].

Qrafik 1

Sənaye sahələrinin ümumi sənayedə xüsusi çəkisi (%-lə) (2019-cu il)

Mənbə: Azərbaycanın Statistik Göstəriciləri. Statistik məcmuə. Bakı-2021

Respublikada emal sənayesi müəssisələrində istehsalın inkışafının müasir vəziyyətinin təhlili göstərir ki, 2000-ci illərin əvvəlində baş vermiş böhran sənaye istehsalının həm kəmiyyət və həm də keyfiyyət baxımından ciddi şəkildə geriləməsinə səbəb olmuşdur. Son illərdə emal sənayesində inkışaf meyilləri yaransa da, fikrimizcə, baş vermiş ətalətliliyin aradan qaldırılması və emal sənayesinin keyfiyyət göstəricilərinin yaxşılaşması üçün iqtisadiyyatın bu sahəsinə güclü investisiya axını təmin edə biləcək nisbətən uzunmüddətli dövlət siyasətinin hazırlanması və həyata keçirilməsi tələb olunur.

Emal sənayesi müəssisələrinin inkışafının müasir vəziyyətindən məlum olur ki, bazar iqtisadiyyatına keçidlə əlaqədar olaraq ölkə iqtisadiyyatında həyata keçirilən iqtisadi islahatlar bu sahədə istehsalın kəmiyyət və keyfiyyət göstəricilərinin yaxşılaşmasına ciddi təsir göstərməmişdir. Bu əsasən hal-hazırda emal sənaye müəssisələrinin inkışafında mövcud olan bir çox problemlərin həll edilməmiş olaraq qalması ilə əlaqədardır. İstər ölkə, istərsə də region miqyasında maddi istehsal sahələrinin o cümlədən də, emal sənayesi sahələrinin inkışaf potensialının əsas hərəkətverici qüvvələrindən biri infrastruktur sahələrinin inkışaf səviyyəsidir. Aparılan tədqiqatlardan məlum olur ki, müasir şəraitdə emal sənayesinin inkışaf problemlərindən biri və ən başlıcası infrastruktur (istehsal və bazar

infrastruktur sahələri) sahələrinin zəif inkışaf etməsidir [3, s. 92-99].

Emal sənayesinin inkışafının aşağı səviyyədə olmasının əsas səbəblərindən biri də əksər sənaye müəssisələrinin texnoloji cəhətdən yenidən qurulması işinin çox zəif səviyyədə aparılmasıdır. Tədqiqatlar göstərir ki, 2000-ci illərin əvvəllərində respublikanın emal sənayesində mövcud maşın və avadanlıqların fiziki və mənəvi köhnəlməsi onların 35 faizinin təcili dəyişilməsini, 60 faizinin isə modernləşməsinə tələb edirdi. 2000-2019-cu illərdə mövcud əsas fondların köhnəlmə dərəcəsi daha da artmışdır. Hazırda respublikada istehsal əsas fondlarının fiziki və mənəvi cəhətdən aşınan hissəsi 80 faizə qədər təşkil edir. İstismarda olan maşın və avadanlıqların orta xidmət müddəti müvafiq normalardan 2,1-2,7 dəfə çoxdur.

Ölkədə emal sənayesi müəssisələrinin inkışaf problemlərindən biri də bu müəssisələrdə marketinq fəaliyyətinin olmaması və ya zəif inkışaf etməsidir. Hazırda Azərbaycan iqtisadiyyatında islahatların institusional sistemdə başa çatdırılmaması ilə əlaqədar olaraq təkmil bazar mexanizmi formalaşmamışdır. Belə şəraitdə müəssisələrin idarəetmə strukturunda dəyişikliklərin edilməsinə və bazarda səmərəli fəaliyyətə imkan verən struktur bölmələrinin yaradılmasına ehtiyac yaranır. Xüsusilə, bu ehtiyac bazarın öyrənilməsi və məhsulun reallaşdırılması ilə əlaqədardır [6, s. 647-648].

Cədvəl 1

Emal sənayesi müəssisələrinin işinin əsas göstəriciləri

Göstəricilər	2014	2015	2016	2017	2018	2019
-Fəaliyyət göstərən müəssisələrin sayı	1762	1778	1775	1826	2034	2330
dövlət mülkiyyəti	149	144	140	117	118	124
qeyri-dövlət mülkiyyəti	1613	1634	1635	1709	1916	2206
-Sənaye fəaliyyəti ilə məşğul olan qeydə alınmış fərdi sahibkarların sayı, nəfər	14559	15711	16009	17154	17988	19842
-Sənaye məhsulunun (işlərin, xidmətlərin) həcmi, mln manat	8072	7880	8899	9723.5	10465	11794
-Sənaye məhsulunun fiziki həcm indeksi, əvvəlki ilə nisbətən, faizlə	102.2	107	101	98	108	111.5
-Ölkədə istehsal olunmuş sənaye məhsulunun ümumi həcmində sahənin payı, faizlə	20.2	24.3	22.9	24.4	21.9	25.1
-Ölkə sənayesinin qeyri-dövlət sektorunda sahənin payı, faizlə	18.1	24	22.2	20.1	17.4	20.9
-İşləyənlərin orta siyahı sayı, min nəfər	105.2	99.7	95.2	105.2	106.1	106.1
əvvəlki ilə nisbətən, faizlə	103.6	94.8	95.5	110.5	100.9	100.9
-Sənayedə məşğul olanların ümumi sayında sahə işçilərinin payı, faizlə	53.3	53.3	51.2	53.4	50.4	50.4
-Bir işçinin orta aylıq əmək haqqı, manat	473	515	543	554	554	554
-Əsas kapitalla investisiyalar, mln manat	644.6	482.9	424.3	652.6	1432	2466.4
-Sənayeyə yönəldilən investisiyaların ümumi həcmində sahəyə qoyulan investisiyaların payı, faizlə	8.4	5.7	4.3	6.2	16.9	26.7
-Əsas sənaye-istehsal fondlarının mövcudluğu, ilin sonuna, milyon manat	7352.3	7710	8082.4	9013.2	9073.2	9073.2

Mənbə: Azərbaycanın Sənayesi. Statistik məcmuə. Bakı-2021

Ölkədə emal sənayesinin müasir vəziyyətinin təhlilindən məlum olur ki, hal-hazırkı şəraitdə emal sənayesi müəssisələrinin inkişafına mane olan əsas amillərdən biri də bu sahədə yüksək ixtisaslı kadrların çatışmazlığıdır. Məlumdur ki, respublikamız keçmiş sovetlər birliyində olarkən ölkə sənayesində yüksək səviyyədə kadr potensialı formalaşdırmaq mümkün olmuşdur. Lakin, respublikamız müstəqil dövlətə çevrildikdən sonra obyektiv və subyektiv səbəblərdən sənaye müəssisələrinin inkişafının zəifləməsi, digər tərəfdən indiki şəraitdə iqtisadiyyatın digər sahələrinə nisbətən sənaye, xüsusilə də emal sənayesi müəssisələrində əməkhaqqının aşağı olması uzun illər ərzində toplanmış istehsal, texnoloji və kommertiya biliklərinin itirilməsi baş vermişdir və gələcəkdə bu istehsalların bərpası zamanı kadr problemi həlledici amillərdən biri olacaqdır.

Hesab edirik ki, hazırkı iqtisadi şəraitdə qeyri-neft sektorunda emal sənayesi müəssisələrinin rəqabət qabiliyyətliliyinin təmin edilməsində, daxili istehsalın inkişaf etdirilməsində kiçik və orta sənaye müəssisələrinin modernləşdirilməsi, yəni-dən qurulması vacib şərtidir. Bunun üçün bu sahəyə dövlət tərəfindən təkmilləşdirilmiş şəkildə

investisiya yardımı mexanizmi hazırlanması, yerli və xarici investisiyaların bu sahələrə cəlbi, investorları stimullaşdırmaq üçün əlverişli investisiya mühitinin yaradılması hökumətin bu sahədə görməli olduğu əsas tədbirlərdəndir [5, s. 324-325].

Emal sənayesi müəssisələrinin respublikamızın dayanıqlı iqtisadi inkişafında rolunu yüksəltmək və rəqabətədavamlı innovasiyalı məhsulların istehsalını stimullaşdırmaq üçün bir sıra tədbirlərin həyata keçirilməsi məqsədəuyğun hesab edilmişdir.

1. Yeni və ya təkmilləşdirilmiş məhsul növlərinin yaradılması ilə bağlı aparılan elmi-tədqiqat işlərinin vergidən azad edilməsi, güzəştli dövlət və bank kreditlərinin tətbiqi;

2. İnnovasiya fəaliyyətinin reallaşdırılması məqsədilə istifadə edilən əsas vəsaitlərin amortizasiya normalarına güzəştli əmsalların tətbiqi;

3. Vergiqoyma sistemində innovasiya üzrə elmi-tədqiqat və təcrübə-konstruktor işlərinə, patentləşdirmə xərclərinə məhdudiyətin aradan qaldırılması;

4. İnnovasiya menecmenti və marketing, layihələrin idarə edilməsi, müasir texnikanın layihələndirilməsi və istismarı üzrə ixtisaslı mütəxəssislərin hazırlanmasında dövlət dəstəyinin reallaşdırılması və sair.

Deməli, emal sənayesi müəssisələrinin rəqabət qabiliyyətli dayanıqlı və davamlı inkşafı elmi-texniki tərəqqinin imkanlarından səmərəli istifadə etməklə həyata keçirilməlidir ki, bu da keyfiyyətli və rəqabətqabiliyyətli məhsul istehsalına imkan verir. Bu işin öhdəsindən isə ancaq yeni texnika və texnologiyaların əldə olunması və gecikmədən istehsala tətbiq olunması işinin elmi cəhətdən təşkil edilməsi gələ bilər. [5, s. 324-325]

Bu da istehsalın səmərəliliyinin yüksəldilməsi ilə nəticələnir. Beləliklə də iqtisadiyyatın innovasiyalı dayanıqlı və davamlı inkşafı istehsalın məqsədlə inkşafının ən mühüm amilidir. Lakin, aparılan təhlillər göstərir ki, respublikamızın emal sənayesi müəssisələrində innovasiya fəaliyyətinin ETT-nin inkşaf sürəti müasir bazar iqtisadiyyatının tələblərinə tam cavab vermir. ETT-nin nailiyyətləri sənayenin neft sektorunda tətbiq edilsə də, qeyri-neft sənayesində tərəqqi çox yavaş sürətlə baş verir. Buna görə də emal sənayesi müəssisələrində innovasiyalı layihələrin həyata keçirilməsi və bu sahədə tədqiqat işlərinin aparılması gücləndirilməlidir.

Respublikada emal sənayesi müəssisələrinin rəqabətədavamlı dayanıqlı və davamlı inkşafının təmin edilməsinə investisiya qoyuluşlarının həcm və strukturu birbaşa təsir göstərir. Buna görə də əsas kapitalla investisiya qoyuluşlarının prioritetləşdirilməsi emal sənayesi müəssisələrinin gələcək inkşaf istiqamətlərinin müəyyən olunması baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb edəcəkdir. Emal sənayesində investisiya qoyuluşunun prioritet istiqamətlərinin seçilməsi zamanı həm mikro, həm də makro amillər nəzərə alınmalı, prioritetləşdirmə hər iki səviyyə üzrə baş verməlidir [5, s. 324-325].

İnvestisiya qoyuluşlarının prioritet istiqamətlərini müəyyən edərkən, ilk növbədə, istehsal vasitələrinin emal sənayesi müəssisələrinə yönəldilməsi və onun digər sahələrin inkşafı üçün əsas olmasını nəzərə almaq zəruri şərtlərdən biridir. Bununla belə, investisiya qoyuluşlarının istiqamətlərinin müəyyən edilməsilə əlaqədar sahələrin inkşaf səviyyəsi əhəmiyyətli şəkildə təsir göstərir. Yəni, respublikada iqtisadiyyatın səmərəli inkşafını təmin etmək üçün yüksək səviyyəli enerji kompleksinin, nəqliyyat sisteminin, sənaye

və kənd təsərrüfatının satışı sisteminin və sair mövcud olması daha vacibdir.

Nəticə

Emal sənayesi sahələrində rəqabətədavamlı məhsullar istehsalını stimullaşdırmaq üçün istehsala yönəldilən investisiyaların həcmi artırmaq, gömrük siyasəti vasitəsilə optimal rəqabət rejimini yaratmaq, ixrac yönümlü istehsalı genişləndirmək və bunun üçün xüsusi iqtisadi zonalar yaratmaq, güzəştli kreditlərin verilməsinin idxal-ixrac əməliyyatları üçün inzibati qaydaların asanlaşdırılmasını həyata keçirmək lazımdır.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI:

1. Əfəndiyev S.Q., Süleymanov Q.S. Emal sənayesi müəssisələrinin inkşaf meyilləri və onların rəqabətqabiliyyətlilik səviyyəsinin qiymətləndirilməsi // AMEA-nın Xəbərləri, İqtisadiyyat elmləri seriyası, Bakı, 2013. №1, s. 113-119.

2. Əfəndiyev S.Q. “Azərbaycanın qeyri-neft sektorunun mövcud vəziyyətinin qiymətləndirilməsi // AMEA-nın Xəbərləri, İqtisadiyyat elmləri seriyası, – Bakı, – 2013. №2, – s. 157-162.

3. Əfəndiyev S.Q. Azərbaycanın sənaye sahələrinin iqtisadi inkşafının mövcud vəziyyətinin qiymətləndirilməsi // “İpək yolu” Jurnalı. Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi, Azərbaycan Universiteti. Bakı, 2014. №1, s. 92-99. Əfəndiyev S.Q. Azərbaycan Respublikasında emal sənayesi müəssisələrinin iqtisadi inkşafda rolu və onun təkmilləşdirilməsi mexanizmləri // “Boloniya təhsil prosesində universitet-sənaye əlaqələrinin müasir problemləri” adlı Beynəlxalq Simpozium. Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi, Azərbaycan Texnologiya Universiteti. – Gəncə, Azərbaycan Texnologiya Universiteti: – 30 aprel-1 may, – 2016, – s. 336-337.

4. Əfəndiyev S.Q. Emal sənayesi müəssisələrinin iqtisadi inkşafı haqqında proqnoz // Ümummilli lider Heydər Əliyevin anadan olmasının 94-cü ildönümünə həsr olunmuş “Gənc Tədqiqatçıların I Beynəlxalq Elmi Konfransı”. Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi, Bakı Mühəndislik Universiteti. Bakı, Bakı Mühəndislik Universiteti: 05-06 may, 2017, s. 324-325.

5. Əfəndiyev S.Q. Azərbaycan sənayesinin inkşafına dair strateji yol xəritəsinin başlıca hədəfləri // Ümummilli lider Heydər Əliyevin anadan olmasının 95-ci ildönümünə həsr olunmuş “Gənc Tədqiqatçıların II Beynəlxalq Elmi Konfransı”. Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi, Bakı Mühəndislik Universiteti. Bakı, Bakı Mühəndislik Universiteti: 27-28 aprel, 2018, s. 647-648.

Sadiq Qahraman oqlu EFENDİYEV
Head of the "Science Department" of the Western Caspian University
E-mail: sadiq.efendiyev@wcu.edu.az

FACTORS AFFECTING THE SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF PROCESSING INDUSTRY

Abstract: In the article, the author analyzed the current state of the processing industry and noted the factors affecting its sustainable development. The author also noted that the leading sector of the national economy is the processing industry, the improvement of which is of particular importance in the implementation of economic security, being a key industry and playing an important role for future development. All this makes it necessary to manage the factors that impede the organization and regulation of the innovation process and its improvement in the processing industry in the modern world, as well as their remanagement in accordance with the state strategy for sustainable economic development.

Keywords: processing industry, economic development, national economy, investment resources, industrial policy, development strategy.

Садик Гахраман оглы ЭФЕНДИЕВ
Заведующий "Отделом науки" Западно-Каспийского Университета
E-mail: sadiq.efendiyev@wcu.edu.az

УСТОЙЧИВОЕ РАЗВИТИЕ ОБРАБАТЫВАЮЩЕЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ И ВЛИЯЮЩИЕ ФАКТОРЫ

Резюме: В статье автор проанализировал текущее состояние перерабатывающей отрасли и отметил факторы, влияющие на ее устойчивое развитие. Автор также отметил, что ведущей отраслью народного хозяйства является перерабатывающая промышленность, совершенствование которой имеет особое значение в реализации экономической безопасности, являясь ключевой отраслью промышленности и играет важную роль для будущего развития. Все это делает необходимым управление факторами, препятствующими организации и регулированию инновационного процесса и его совершенствованию в перерабатывающей промышленности в современном мире, а также их переуправление в соответствии с государственной стратегией устойчивого экономического развития.

Ключевые слова: обрабатывающая промышленность, экономическое развитие, национальная экономика, инвестиционные ресурсы, промышленная политика, стратегия развития.

Daxil olub: 02.07.2021